

A PÉNZÜGYI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSAI ÉS A VÁLSÁGKEZELŐ PROGRAM BULGÁRIÁBAN

Szemlér Tamás

1) Kiinduló állapot és kiemelt kockázatok

A világméretű pénzügyi és gazdasági válságot megelőző években a bolgár gazdaság dinamikus növekedést mutatott. A GDP-bővülés mértéke 2002 óta minden évben meghaladta a 4 százalékot, 2004 óta pedig éves szinten 6 százalék felett alakult. Ez a tendencia 2008-ra is igaz volt, ennek azonban utolsó hónapjait már beárnyékolta a válság hatásai.

A bolgár gazdaság fejlődésében rejlő lehetőségeket a 2000-es évek elején felismerte a külföldi tőke is. A tőkeáramlás komoly támaszává vált a fejlődésnek. 2001 és 2007 között közel 22 milliárd eurónyi külföldi tőke áramlott az országba, s a 2008-ra vonatkozó előzetes adatok szerint ez az állomány az év végéig több mint 20 százalékkal (kb. 5,7 milliárd euróval) növekedett.¹ A külföldi tőke kiemelten fontos szerepe (2007-ben például az FDI tette ki az összes bruttó beruházás kétharmadát) esélyt jelenthet a gazdaság egyes szektorainak gyors modernizációjára, ugyanakkor kockázatot is hordoz magában: a külföldi befektetőktől és a globális gazdasági folyamatoktól való nagyfokú közvetlen függés, illetve a duális gazdaság kialakulásának veszélyét. A válság beköszöntével e kockázatok realitássá váltak.

Bulgária külkereskedelme terén az utóbbi néhány évben jelentős változások mentek végbe. 2000 óta – piaci árakon számolva – az ország importja több mint háromszorosára, exportja valamivel kisebb mértékben, több mint két és félszeresére növekedett. A két folyamat eredménye a külkereskedelmi hiány jelentős növekedése: az abszolút értéket tekintve több mint 4,5-szeres növekedés azt is jelenti, hogy a külkereskedelmi hiány GDP-hez viszonyított aránya – a dinamikus gazdasági növekedés mellett is – a 2000-hez képest több mint duplájára nőtt, és immár 30 százalékhoz közelít. Ez a mutató mindennél jobban érzékelteti a *bolgár gazdaság nyitottságát, a külföldi – kereskedelmi és befektető – partnerektől való függését*. A válság következtében beszűkült exportpiacok közepette ez a helyzet a korábbinál jóval komolyabb problémákat okozott.

2009 első hónapjainak adatai alapján megállapítható, hogy e tekintetben a helyzet jelentősen javult. A külkereskedelem egésze jelentősen csökkent, azonban az export visszaesése összességében kisebb mértékű volt, mint az importé. E folyamat, valamint a belföldi fogyasztás jelentős (2009 első három hónapjában 12,3 százalékos) visszaesése következtében az éveken keresztül egyértelműen a belföldi kereslet vezérelte növekedés helyett a növekedés (pontosabban a viszonylag mérsékelt visszaesés) fő támaszává az export vált. Mennyiben marad meg ez tartós tendenciaként, az majd csak a válság elmúltával derülhet ki, az azonban biztos, hogy a külkereskedelmi egyenleg javulása a válság egyik kedvező mellékhatásaként jelentkezik Bulgáriában.

¹ Az adatok forrása, ha másképp nincs jelölve: Mihailov (2009a).

2009 első hónapjaiban a folyó fizetési mérleg egyenlegére igen kedvezően hatottak a külkereskedelemben bekövetkezett, fent említett változások. A folyó fizetési mérleg hiánya 2009 első negyedévében a GDP 17,8 százalékát tette ki, szemben az egy évvel korábbi 24,2 százalékkal.

Pozitívumként említhető az is, hogy az államháztartás egyenlege a válságot megelőző időszakban évek óta többletet mutatott (s ez még a 2008-as évre is igaz volt). Ez a kiinduló helyzet lényegesen kedvezőbb, mint a deficitese államháztartással rendelkező országoké (nem is beszélve Magyarországról), ugyanakkor a válság nyomán realitássá vált, hogy a szufficites államháztartási egyenleg az elkövetkező időszakban nem feltétlenül lesz tartható. A korábbi évek többletéből felhalmozott tartalék mindamellett viszonylag nagy mozgásteret biztosít gazdaságélénkítő programok, anticiklikus célzatú intézkedések finanszírozásához.

A kedvező makrogazdasági trendek a hosszú távú kamatok alacsony szintjében is tükröződnek. Ugyanakkor megemlítendő, hogy ezt az eredményt a valutatanácsos monetáris politikai módszer (angolul currency board) alkalmazásával érték el. A folyó fizetési mérleg tartósan jelentős hiánya, illetve a válság nyomán (átmenetileg) esetleg csökkenő hazai árszínvonal következtében a reálárfolyam és a nominálárfolyam elszakadhat egymástól, ami feszültségeket okozhat az eddig jól működő rendszerben.

Mindemellett továbbra is világos, hogy általában a bolgár gazdaság működése, különösen pedig a valutatanácsos módszer feszültségektől mentes fenntartása érdekében továbbra is fegyelmezett szabályrendszer és fiskális politika mentén kell tartani az államháztartást. E kényszerből – illetve ennek a politikai erők által való felismeréséből – adódóan 2009-re a júniusi választások ellenére sem született választási költségvetés. A bolgár kormány egyértelműen elkötelezte magát a fiskális fegyelem mellett, s továbbra is kitart a 2009-es év egészére vonatkozóan a pozitív államháztartási egyenleg célkitűzése mellett (igaz, a korábbi, a GDP-hez viszonyítva 3 százalékos célkitűzés időközben 1 százalékra módosult). Annak érdekében, hogy ezt a tervet tartani lehessen, a kormány júniusban bejelentette a közkiadások 500 millió levával való csökkentését 2009-re. Amennyiben a takarékosági intézkedések valóban meg hozzák a várt költségcsökkentést, úgy nem kizárt, hogy a célkitűzés megvalósítható (annak ellenére, hogy nyár elején egyes előrejelzések már deficitet vártak 2009 egészére vonatkozóan).

2) A válság terjedése – általános és országspecifikus problémák

A válság, akárcsak máshol, Bulgáriában is a pénzügyi szektort érte el először; a hitelkínálat drámai szűkülésén keresztül azonban gyorsan tovaterjedt a gazdaság egészére. A híradások – megint csak sok országhoz hasonlóan – gyárbezárásokról, elbocsátásokról szólnak, meghozzá olyan szektorokban is, amelyek húzóágazatnak számítottak. Jó példa erre a turizmus: bolgár sajtóértésülések szerint az utóbbi években Európa-szerte közkedvelt úticéllá vált bolgár tengerparton 2009 első hónapjaiban mintegy 100-120 szálloda várt vevőre. A „Kapital” c. bolgár gazdasági hetilap 2009 márciusának elején az ingatlanpiac összeomlásáról írt. A hír értékelésekor érdemes emlékeztetni arra, hogy az InvestBulgaria beruházásösztönzési ügynökség adatai szerint Bulgáriában 1998 és 2007 között a külföldi beruházások 21 százaléka áramlott ebbe a szektorba (összehasonlításként: a részesedést tekintve holtversenyben második feldolgozóipar, illetve a pénzügyi szektor aránya ugyanezen időszakban 19-19 százalék volt).

A válság fent vázolt terjedése számos országból jól ismert, Bulgáriában azonban 2009 elején két esemény tovább nehezítette a helyzetet. Az egyik az orosz-ukrán gázvita következtében előállt energiahiány volt. A szállítások szünetelése miatt, kielégítő tartalékok híján számos üzemet kellett leállítani; a leállítás költségei előzetes becslések szerint akár egy százalékponttal

is visszavethetik a GDP éves növekedését. Nem sokkal a gázválságot követően a görög gazdálkodóknak a határátkelőket elzáró blokádja jelentett újabb nehézséget, amely fontos kereskedelmi útvonalak használatát tette lehetetlenné.

Nem könnyíti Bulgária helyzetét az sem, hogy az EU-források – amelyek felhasználása számos új tagország, köztük Magyarország számára a jelenlegi helyzetben gyakorlatilag a fejlesztések kizárólagos pénzügyi forrását jelenti – kezelésével kapcsolatos problémák (komoly korrupciós vádak) miatt Brüsszel e források egy részét még 2008 közepén felfüggesztette. Az azóta megszületett értékelések nyilvánvalóvá teszik azt is, hogy a helyzetben nem következett be áttörés. Ez a probléma – amennyiben nem születik rá nagyon gyorsan megoldás – mindenképpen szűkíti Bulgária mozgásterét a válság kezelésében.

3) A válságkezelő program

A válság kezelése érdekében tett kormányzati intézkedések központjában az infrastruktúra-fejlesztő programok állnak. Mivel Bulgária szufficites államháztartással, valamint jelentős készpénztartalékkal rendelkezett, e programok beindításának megvoltak és jelenleg is megvannak a pénzügyi feltételei.

A 2009-re tervezett intézkedéseket a kormány 2009. január 30-án nyilvánosságra hozott dokumentuma, az ún. Sztanisev-terv² részletezi. A terv tipikus „keynesiánus” eszközrendszerrel vonultat fel; a fejlesztésekre szánt pénzüsszegek a bolgár gazdaság fejlettségéhez, illetve a jelenlegi gazdasági hangulathoz képest igencsak impozánsak. A terv értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Bulgáriában az év első felében esedékesek a parlamenti választások – a kormányprogram nyilvánvalóan már a választóknak szóló kommunikáció eszköze is.

A Sztanisev-terv kiindulásként hangsúlyozza a bolgár gazdasági fejlődés dinamikáját (kiemelve a 2008. évi 6,8 százalékos GDP-növekedést) és a bolgár pénzügyi rendszer stabilitását, a bankrendszer problémamentes működését. Ez utóbbival kapcsolatban külön kiemeli az ország valutatartalékainak magas szintjét (2008 novemberének végén 28 milliárd leva), valamint a bankbetétek biztonságának a korábbinál is magasabb fokú garantálására hozott gyors kormányzati intézkedéseket.

A közberuházásokra, s ezeken keresztül új munkahelyek teremtésére szánt új (azaz valószínűsíthetően kifejezetten válságkezelési céllal elfogadott) keret 2009-ben 5,6 milliárd leva. E pénzüsszeg, valamint az ezen felüli, már korábban (tehát nyilvánvalóan a válságkezeléstől függetlenül, a hosszú távú fejlesztéspolitika részeként) betervezett pénzüsszeg felhasználása az *1. táblázatban* bemutatott fő célok között oszlik meg:

² Szergej Sztanisev akkori miniszterelnök után.

1. táblázat
A Sztanisev-terv legfontosabb elemei

A bolgár gazdaság megerősítése

- * Modern infrastruktúra kialakítása
 - o Az úthálózat fejlesztése és felújítása; középtávon (a 2009 és 2013 közötti időszak egészét tekintve) ez mintegy 7500 kilométernyi régi és újonnan megépítendő útszakaszt érint majd
 - o A vasúthálózat fejlesztése (villamosítás, felújítás, új szakaszok építése és villamosítása)
 - o A szófiai intermodális terminál kiépítésének megkezdése
- * Az energiatermelő szektor megerősítése
 - o A Marica Iztok hőerőmű felújítása és kapacitásbővítése
 - o A belenei atomerőmű építésének előkészítése
 - o Előrelépés a Nabucco és a Déli Áramlat gázvezetékprojektek terén
- * A versenyképes beruházások támogatása
 - o A Bolgár Fejlesztési Bank létrehozása
 - o Ipari parkok létrehozása
 - o A bolgár vállalatok innovációs tevékenységének, technológiai modernizációjának, valamint nemzetközi piacokra való kijutásának támogatása
- * Az üzleti környezet javítása
 - o A cégbejegyzés egyszerűsítése és meggyorsítása
 - o A kft-k minimális törzstőkéjének 50-szeres (!) csökkentése (5000 leváról 100 levára)
 - o A munkaadói járulék 2,4 százalékpontos csökkentése
 - o Az állami kezességvállalás kiterjesztése a nyugdíjalapra
- * A bolgár mezőgazdaság modernizációja

Intézkedések az emberek érdekében

- * A megfelelő munkahelyhez jutás támogatása
 - o Kedvezmények a munkavállalókat rövidebb munkaidő bevezetése révén megtartó munkaadóknak
 - o A szociális foglalkoztatás támogatása
- * A veszélyeztetett és a hátrányos helyzetű rétegek támogatása
 - o A munkanélküli-segély összegének emelése
 - o A családi és a gyermeknevelési támogatás növelése (ezen belül külön a fogyatékos gyermekek utáni nevelési támogatás növelése)
 - o A fogyatékosok nagyobb mértékű segítése
 - o A nyugdíjasok helyzetének javítása
- * Az oktatás és a tudomány reformjának folytatása
 - o E terület finanszírozásának 32 százalékos növelése (2008-hoz képest)
 - o Tudományos kutatási és innovációs alap létrehozása

Rekordnagyságú beruházások az egészségügy területén

Forrás: План на правителството за икономическа стабилност и напредък през 2009 г. („Sztanisev-terv”), www.bglegis.com/Stanishev_plan.doc

2009 első hónapjainak tapasztalatai alapján elmondható, hogy a terv megvalósítása több területen is megindult; kiemelkedően fontos a Bolgár Fejlesztési Bank tevékenységének lendületes beindítása. Ugyanakkor az is tény, hogy a válság hatására több konkrét fejlesztést is átütemeztek Bulgáriában. A program hatása nagyban függ a választások után megalakuló új kormány szándékaitól, azonban ezek pontos ismerete nélkül is nagy bizonyossággal állítható, hogy a 2009-es év egészét tekintve a reál GDP csökkenni fog Bulgáriában.

* * * * *

Referenciák

Mihailov, Anton (2009): Bulgaria: Coping with Multiple External Shocks. Vladimir Gligorov, Gábor Hunya, Josef Pöschl *et al.*: Differentiated Impact of the Global Crisis, Current Analyses and Forecasts No. 3, *Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*, WIIW, February 2009, pp. 24–27.

Mihailov, Anton (2009a): Bulgaria: Countercyclical Measures Help Mitigate the Shocks of the Crisis. Vladimir Gligorov, Josef Pöschl, Sándor Richter *et al.*: Where Have All the Shooting Stars Gone?, Current Analyses and Forecasts No. 4, *Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*, WIIW, July 2009, pp. 30–33.

План на правителството за икономическа стабилност и напредък през 2009 г. („Sztanisev-terv”), www.bglegis.com/Stanishev_plan.doc

Kapital különböző számai

The Sofia Weekly különböző számai